

Rousseau ve Dil

Erhan ATAGÜL*

Öz

Bu çalışmada aydınlanmacı düşünürlerden Jean-Jacques Rousseau'nun dil üzerine olan düşüncelerini inceledik. Rousseau'nun dil konusundaki fikirlerini anlayabilmemize olanak sağlayan iki eserden bahsedebiliriz, bunlardan ilki *Melodi ve Müziksel Taklit İle İlişki İçinde Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*'dir. Bu eser ilkin, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*'nın bir parçası olarak düşünülmüş olsa da daha sonra *Konuşma*'dan çıkarılmıştır. Bununla birlikte Rousseau dil konusuna *Konuşma*'da kısaca değinmiştir. Dolayısıyla onun dil üzerine olan düşüncelerini detaylı bir biçimde inceleyebilecek kaynağa sahip olmadığımızı söylemek yanlış olmaz. Diğer yandan Rousseau'nun sistematik bir filozof olmadığını da göz önüne alırsak bu çaba daha da güçleşir. Bizim bu çalışmadaki amacımız Rousseau felsefesinin bazı temel kavramları çerçevesinde, onun dil hakkındaki yazılarını değerlendirerek dil probleminin genel hatlarını belirlemektir. Söz konusu temel kavramlar başta *yetkinleşebilme yetisi* (*perfectibilité*), *merhamet* (*pitié*) ve *ben-sevgisi* (*amour de soi*)'dir. *Ben-sevgisi* ve *merhamet* Rousseau'ya göre, tüm canlılarda ortaktır. Canlı, varlığına içkin *ben-sevgisi* dolayısıyla kendine zarar vermektен kaçınır ve daima varlığını sürdürme çabası içerisinde. İşte bu çaba, dili geliştirmek için insanın gereksindiği temel nedendir. *Merhamet* kavramı ise, *ben-sevgisi*'nin kör yaşamda kalma güdüsüne karşın neden türdeşlerine zarar vermeme eğiliminde olduğunu açıklar. *Merhamet* kavramı ile birlikte Rousseau, Hobbes ve benzeri düşünürlerin *bellum omnium contra omnes* (herkesin herkese karşı savaşı) anlayışının karşısında durur. Böylece *merhamet* de, tıpkı *ben-sevgisi* gibi dili geliştirmede işlevsel bir role sahiptir. Çünkü Rousseau dili, son çözümlemede, insanların varlığını sürdürebilmeleri adına (*ben-sevgisi*) birbirleriyle savaşmak yerine iş birliği (*merhamet*) yapmaları temelinde geliştiğini düşünür. Yine de bu ikisi, *yetkinleşebilme yetisi* olmaksızın dilin gelişmesi için yeterli değildir. Zaten Rousseau için de insanı hayvandan ayıran şey işte bu *yetkinleşebilme yetisidir*.

Anahtar Kelimeler: *Jean-Jacques Rousseau, Dil, Yetkinleşebilme yetisi, Ben-sevgisi, Merhamet, Aydınlanma.*

* Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı. erhan_atagul@hotmail.com

Rousseau and Language

Abstract

In this study we examined thoughts on language of Jean-Jacques Rousseau who is one of enlightened thinkers. We can make reference to two works which enable us to understand Rousseau's thoughts on language. The first is *Essay On The Origin Of Language*. Although this work, at first, was designed as a part of *Discourse On The Origin Of Inequality*, it was subtracted from *Discourse*. In addition to this, Rousseau touched briefly the topic of language in *Discourse*. Consequently it would not be wrong to say that we do not have source to examine detailed his thoughts on language. On the other side, if we take into account that Rousseau is not a systematic philosopher, this endeavor becomes more difficult than it is. Our goal in this paper is to identify the problem of language in general terms interpreting his writing on this topic within the frame of some of his basic concepts. The basic concepts in question are, at the outset, *perfectibility*, *pity* and *amour de soi*. According to Rousseau, *pity* and *amour de soi* are common to all living-beings. By virtue of *amour de soi* which is immanent to being, the living-being keeps safe from doing himself or herself a mischief and always be in a struggle for surviving. The basic core which human being needs for developing language is that endeavor. On the other hand, concept of *pity* elucidates why living-beings are not apt to damage homogeneous. With the concept of *pity* Rousseau takes a stand against understanding of *bellum omnium contra omnes* to which Hobbes and others hold. Thus *pity* too, like *amour de soi* has a functional role in developing language. Since Rousseau, in the final analysis, thinks that language has arisen from cooperation of human beings (*pity*) instead of fighting each other for the sake of surviving (*amour de soi*). Nevertheless both, without *perfectibility*, fall short in point of developing language. For Rousseau, after all, what distinguishes human being from any living-being is that capable of *perfectibility*.

Key Words: Jean-Jacques Rousseau, Language, Perfectibilité, Pitié, Amour de soi, Enlightenment.

Giriş

Dil, felsefi bir problem olarak her dönem için filozofların ilgisini fazlasıyla çekmiş olan ve çekmeye de devam eden bir olgudur. Dil ile düşünce, dil ile varlık arasındaki ilişki, belki ilk olarak üstü kapalı bir biçimde Parmenides'te ortaya çıkar. Parmenides, *Doğa Üzerine* adlı şiirinde yalnızca söylenebilir olanın var olduğunu ve var olmayanın hiçbir biçimde dile

getirilemez olduğunu söylerken dil ile varlık arasında, felsefe tarihi boyunca sürecek olan hesaplaşmayı açar. Bununla birlikte dil üzerine gerçek anlamda ilk felsefi çalışmanın Platon'un *Kratylos*'u olduğunu söyleyebiliriz. Rousseau'ya gelene dek başka birçok filozof dil konusunda farklı düşünceler ortaya koymuşlardır. Rousseau'yu öncüllerinden ayrı bir noktaya taşıyan ise onun, dili tarihsel biçimde ele almasıdır. Rousseau için aydınlatılması gereken ilk problem dillerin nasıl ortaya çıktığıdır: "Beliren ilk zorluk, dillerin nasıl olup da bir zorunluluk haline gelebildiklerini tasavvur edebilmektedir; çünkü insanlar arasında hiçbir haberleşme bulunmadığı gibi buna gereksinme de olmadığı için dil zorunlu olmadıkça ne bu buluşun zorunluluğu ne de olanağı anlaşılacaktır." (Rousseau, 2010, s. 109) Burada dikkatimizi çekmesi gereken bir nokta üzerinde duralım. Bir olgunun ortaya çıkmasının olanağı *zorunluluk* olarak belirlenmektedir.¹ Yani bir olgu olarak ortaya çıkan şeyin, o olguyu ortaya çıkaracak şartların belirmesi sonucu bir zorunluluk olarak ortaya çıktığı düşüncesi, Rousseau'nun dil üzerine çözümlenmelerinde daima dayanak noktası olarak kalacak temel kaidelerdendir. Bu anlayış, aydınlanma geleneğinin filizlendiği zamanlarda, determinizmin Rousseau'nun zihnindeki bir yansıması olarak düşünülebilir. Açıklanması gereken ikinci nokta ise, bir biçimde ortaya çıkmış olan dillerin nasıl olup da yerleşmeye başladıklarıdır. Rousseau'ya göre insanlar söze gereksinmişlerse, bu yalnızca düşünmeye daha da çok gereksinimleri olduğunu gösterir (Rousseau, 2010, s. 110). Yine burada, yukarıda bahsedilen zorunluluk temelli akıl yürütme esas alınmaktadır. Basit seslerin ötesinde, söz söyleme sanatından oluşan dil Rousseau'ya göre düşünmeye olan gereksinimin bir sonucudur. Öyleyse burada yapılması gereken doğa durumundaki insanın neden düşünmeye gereksinim duyduğunu anlamaya çalışmaktır.

Böylece Rousseau'nun dil üzerine düşüncelerini geliştirirken mesele edindiği iki temel soruyu belirlemiş olduk; tekrar belirtecek olursak (1) dillerin nasıl ortaya çıktığı ve (2) nasıl yayıldığı Rousseau'nun başlangıç adımlarıdır. Bu soruları çözümlerken Rousseau, belki de soruların doğasından kaynaklandığı için, tarihsel bir yaklaşımda bulunur fakat bu asla bilimsel anlamda bir tarihçilik, bilinen olgulara dayanan ve bu olgulardan çıkarımlarda bulunan anlamda bir tarihçilik değildir. Aksine Rousseau, bu yaklaşımın çok uzağındadır ve bunu açık bir biçimde ortaya koyar: "Bu konuda girişilebilecek olan araştırmaları tarihsel gerçekler olarak kabul etmemek gerekir; bunları, nesnelere asıl kaynağını göstermekten çok niteliğini aydınlatmaya yarayan ve fizikçilerimizin dünyanın meydana gelmesi üzerine bugün yaptıklarına benzeyen, varsayımsal ve şarta bağlı muhakeme ve yargılar olarak almak gerekir." (Rousseau, 2010, s. 89)

¹ Daha sonra Marksist teorinin ortaya çıkmasıyla birlikte tarihsel diyalektiğin temel unsurlarından biri olacak olan bu anlayışın Rousseau'da bulunduğu görülmektedir.

Böylece Rousseau, tarihsel olguları kullanmak yerine spekülâtif bir tarihçilik anlayışını benimser. Buna göre, tarihin her hangi bir anında gerçekten var olup, olmadığı belirsiz olan ve esasında Rousseau'nun da var olduğunu iddia etmediği fakat varsayımsal olarak olduğu kabul edilen bir *doğa durumu*ndan hareket edilir. Bu *doğa durumu*, insanların henüz uygar topluluklar olarak yaşamaya başlamadığı, avcı-toplayıcı oldukları bir dönemi belirtir. Rousseau'nun bu doğa durumundan toplumun ve dolayısıyla da dilin ortaya çıkışını açıklamada kullandığı yöntem tamamıyla aydınlanmacı bir düşünürün yapması gerektiği gibidir; yani, olguları mantıksal olarak “öyle olmaları gerektiği”ni varsayarak oluşturmak ve gerçekleşen değişimi aydınlanmış topluma değin iletirmek. Dolayısıyla Rousseau, dilin ortaya çıkışını ve gelişimini, neden-sonuç ilişkisi bağlamında zorunluluğa dayalı bir determinizm anlayışıyla ele alır.

Doğa Durumu ve İnsan

Rousseau, *Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*'nin açılış cümlesinde insanı, diğer hayvanlardan ayırmanın dil olduğunu söyler (Rousseau, 2017, s. 1). Bu da, yukarıda bahsettiğimiz yönteme paralel olarak, insanın dili geliştirme hususunda hangi yönlerden ve hangi tarihsel koşullarda diğer hayvanlardan ayrıldığını belirlemek gerektiği anlamına gelir. Rousseau, *Konuşma*'nın ilk bölümünde doğa durumundaki insanı fiziksel olarak kısaca ele aldıktan sonra onu metafizik ve ahlaki yönden değerlendirmeye başlar (Rousseau, 2017, s. 102). Bu değerlendirmede insanın üç kavram çerçevesinde doğa ile olan ilişkisi ortaya konur, bunlar; ben-sevgisi (*amour de soi*), merhamet (*pitié*) ve yetkinleşebilme yetisidir (*perfectibilité*). Söz konusu bu üç kavramdan, son tahlilde yalnızca sonuncusu yani *yetkinleşebilme yetisi* insanı diğer hayvanlardan ayırır.

Ben-sevgisi, bütün hayvanların kendi varlığını koruma ve sürdürme içgüdüleridir. Rousseau “Bütün hayvanlarda, gerekli şeyleri yeniden elde etmek, kendini yok etmek veya tedirgin etmek eğilimindeki her şeye karşı bir noktaya kadar kendini güven altına almak için doğanın yön verdiği, ustalıklı yapılmış bir makine görüyorum” (Rousseau, 2010, s. 102) diyerek *ben-sevgisi* anlayışını ortaya koyarken bir yandan da Hobbes ve Grotius gibi doğa filozoflarının düşüncelerine bağlanır.² Fakat Hobbes, bu temel üzerinden doğa durumunu “herkesin herkese karşı savaşı (*bellum omnium contra omnes*)” olarak tanımlarken, Rousseau bu savaş durumuna *merhamet* kavramıyla karşı çıkar. *Ben-sevgisi*, gerçekten de bir hayvanın başka bir hayvanın varlığına zarar vermeye neden olabilir fakat bu yalnızca bazı sıra dışı durumlar için geçerlidir Rousseau'ya göre. *Merhamet* bizi acı çeken

² Ayrıca makine anlayışı da bize Rousseau'nun Descartes etkisinde olduğunu göstermektedir.

insanın yerine koyan bir duygudur (Rousseau, 2010, s. 121) ve bu doğal duygu, her bireyin kendisine karşı duyduğu sevginin yani *ben-sevgisinin* faaliyetini azaltıp, yumuşatarak, bütün türün karşılıklı olarak kendini korumasına yardım eder (Rousseau, 2010, s. 123). Böylece kendi varlığını koruma ve sürdürme içgüdüğü olarak *ben-sevgisi* başkalarının varlığını sona erdirmeye arzusunun dönüşmeyecektir.³

Yine de bahsettiğimiz bu iki doğa hali, insanı bütünüyle hayvanlardan ayırmaya yetmez çünkü bunlar belli derecelerde tüm hayvanlarda mevcuttur. Rousseau, *ben-sevgisi* hususunda insana, eylemede özgür olması noktasında bir ayrıcalık tanır elbette fakat bu bütünüyle ikna edici bir ayrıcalık olarak görünmez. “[...] hayvanlar arasında insanın özgül üstünlüğünü yapan, insanın anlığı (*entendement*) olmaktan çok onun özgür bir unsur olma niteliğidir. Doğa bütün hayvanlara emreder ve hayvan buna uyar. İnsan da aynı etkiyi duyar; fakat o, buna boyun eğmekte ya da direnmekte kendini özgür bilir.”⁴ (Rousseau, 2010, s. 103) Burada gayet açıkmiş gibi görünen bu farkın, hemen takip eden paragrafta kesinlik içermediği ve asıl fark yaratanın *yetkinleşebilme yetisi* olduğu gösterilir: “Fakat bütün bu sorunları çevreleyen zorluklar insanla hayvan arasındaki bu ayrılık üzerinde tartışmaya *yer bıraksa bile* onları birbirinden ayırt eden, *tartışma kabul etmeyen* çok özgül başka bir nitelik vardır. Bu da yetkinleşmek, olgunlaşmak yetisidir.” (Rousseau, 2010, s. 103)⁵

Bu noktada *yetkinleşebilme yetisi*, doğa durumundaki insanı diğer tüm hayvanlardan ayıran özsel, varoluşuna içkin bir yeti olarak ortaya çıkmaktadır. Şimdi, *yetkinleşme yetisi* sözün ortaya çıkması hususunda en önemli unsur olarak belirlemektedir. Fakat bu noktayı açmadan hemen önce *yetkinleşebilme yetisi* üzerine çok önemli olduğunu düşündüğüm başka bir noktayı belirtmekte fayda var. Aslında kendi başına başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte kısaca Rousseau’nun evrimsel bakışı önceleyen düşünme biçimine değinmeliyiz çünkü *yetkinleşebilme yetisinin* söz üzerindeki etkisini ve neden hayvanda aynı sürecin oluşmadığını bu düşünme biçimi belirlemektedir. Şöyle diyor Rousseau: “Doğa bu insanlara [doğa durumundaki insanlardan bahsediyor], Sparta kanununun vatandaş çocuklarına davrandığı gibi davranır; sağlam yapılı olanları güçlü, gürbüz kılar; bütün ötekileri yok eder.” (Rousseau, 2010, s. 95) Başka bir yerde aynı bağlamda ise şunları söylüyor: “Doğanın bu korkunç felaketlerinin

³ Bu iki kavram *Emile*’de birbirine daha da yaklaşır. Rousseau orada, merhameti ben-sevgisinden türeyen ya da onun sonucu olarak ortaya çıkan bir şey olarak açıklar. Bkz. Jean-Jacques Rousseau, (2009). *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, Çev. Yaşar Avunç, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

⁴ Alıntılanan ifadenin Kant’ın özgürlük anlayışının tek cümlelik bir özeti olduğuna dikkat edilmelidir.

⁵ Vurgu benim.

pençesinde, zayıf olan her şey yok olup gider; bütün geriye kalanlar güçlenir, ve güçlülük ile ölüm arasında hiçbir orta nokta bulunmaz. Kuzey halklarının böylesine sağlam olmalarının nedeni işte budur: onları başta öyle kılan şey iklim değildir, tersine, iklim ancak öyle olanların yaşamasına izin vermiştir, çocukların da babalarının elverişli yapısını korumaları şaşırtıcı değildir.” (Rousseau, 2017, s. 51) Burada Rousseau’nun, doğal seleksiyon düşüncesini neredeyse bütünüyle kavradığı görülmektedir.⁶ Aradaki temel farkı ise şu şekilde belirleyebiliriz; Rousseau, neredeyse bilimsel bir incelekte kavradığı bu gelişim düşüncesini, *yetkinleşebilme yetisinin* kendisine uygulamaz. Yani insan bu yeti sayesinde ve *ben-sevgisi* gereği kendini yok olmaktan kurtaracak değişimi gerçekleştirebilirken *yetkinleşme yetisinin* kendisi, bu değişimden muaftır. Yani bu yeti, varoluşa içkin bir özellik olarak alınır ve böylece bilimsel hassasiyette kavranmış olan durum yeniden metafizik bir zemin üzerine oturtulur.

Diğer yandan, Rousseau’yu modern evrimci bakıştan ayıran bir diğer nokta –ki bu Rousseau’nun temel savıdır zaten- bu yetiyi yalnızca insana atfetmesidir: “Bu yeti şartların da yardımıyla bütün öteki yetileri art arda geliştirir ve bizde gerek tür olarak gerek kişi olarak bulunur, oysa bir hayvanın bütün hayatı boyunca sürececek kesin şekli birkaç ay içinde alır ve bu hayvanın türünün bin yıl sonunda bin yılın bu birinci yılının sonunda olduğu gibi kalır.” (Rousseau, 2010, s. 103) Görüldüğü üzere Rousseau burada da aydınlanmacı düşünmenin doğrudan etkisindedir. Çünkü yalnızca akıl sahibi varlık olarak insana *yetkinleşebilme yetisi* verilmişken, geliştirdikleri tüm özelliklere karşın diğer hayvanlar bu yetiden yoksundurlar. Fakat bizim akılda tutmamız gereken, sözün oluşumunda, *yetkinleşebilme yetisi* ile birlikte kendini yok olmaktan kurtarmaya muktedir insan fikridir.

Rousseau’nun dikkate aldığı ilk soru olan dillerin nasıl ortaya çıktığı sorusu, doğa durumundaki insanın nasıl yaşadığı ile yakından alakalı bir sorudur. Doğa durumunda, Rousseau’ya göre toplumu meydana getirmek için bir sebep söz konusu değildir. İnsanlar doğal gereksinimlerine göre yaşarlar ve doğal gereksinimler, insanları bir araya getirmekten ziyade onları uzaklaştırır. Bu nedenle dil doğal gereksinimlerden doğmaz, çünkü dil toplumsaldır, fakat doğa durumunda toplumsallık yoktur (Rousseau, 2017, s. 9). Yalnızca doğal gereksinimleriyle hareket eden insan, ihtiyacı olan her şeye sınırsızca sahip olduğundan dolayı onu bu yalnızlığından çekip çıkaracak herhangi bir zorunluluk durumu mevcut değildir. Rousseau’nun düşüncesine göre iki şey insanları bir araya getirmiş olmalıdır; ilk ve en

⁶ Konu üzerine detaylı bir çalışma için bkz. Paul Thomas, Among Prelates and Primates: From Darwin to Rousseau: In Memory of Robert Wokler, *Political Theory*, Vol. 37, No. 4 (August 2009), pp. 455-481.

önemli sebep doğal felaketler ve ikincisi ise iklim koşulları.⁷ Böylece Rousseau, kendi yöntemi ile tutarlı olarak, insanların bir araya gelmelerini bir koşul neticesinde gerçekleştiğini söyler ve bu bir araya gelme, insanda, dilin başlangıcı olarak ilk sesin meydana gelmesi ile sonuçlanacaktır.

Doğanın Çılgılığında Söze

Yalnız yaşamaktan çıkıp bir araya gelen insan, başka insanları kendisi gibi hisseden, düşünen bir varlık olarak tanıdığında kendi hislerini ve düşüncelerini bu varlığa aktarma arzusu duydu (Rousseau, 2017, s. 1). Rousseau'ya göre bu ilk aktarma insanın güçlü duygulanımlarının (*passion*) sonucudur. Peki ama neden insanın çıkardığı ilk sesler gereksinimlerden değil de korku, acı gibi güçlü duygulanımlardan kaynaklanmaktadır? Burada Rousseau, insanın dili oluşturabilmesi için görme ya da işitme duyularının yeterli olduğunu belirttikten sonra görmenin doğrudan dokunma ile ya da dolaylı olarak jest ile işitmenin ise ses vasıtasıyla bir dil oluşturduğunu söyler. Görme temelli bir dil, yani bir şeyleri işaret ederek gösterme ya da jestler ile anlatma, gereksinim kaynaklı anlatma isteğini karşılamada yeterli olacaktır. Örneğin insan karnı acıktığında ve yemek yemek istediğinde yalnızca bir av hayvanını işaret etmesi ile bu derdini anlatmış olacaktır. Dolayısıyla gereksinimleri anlatmak için insan sese ihtiyaç duymayacaktır. Fakat sesli dilde durum tamamıyla farklıdır. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi, insan kendi hislerini kendisine benzeyen başka varlığa aktarmak istediğinde görme temelli bir dil onun için yeterli olmayacaktır artık çünkü burada temel dürtü, diğer varlıkta bir duygu uyandırmak ve ona kendi hissini hissettirmektir. Böylece insan korktuğunda, yardım istediğinde ya da acı duyduğunda bunu anlatacak herhangi bir işaret olmadığından kendini sesle, yani Rousseau'nun "doğanın çılgılığı" dediği şey ile ifade etti (Rousseau, 2010, s. 111). Sesteki güçlü duygulanımları etkileme özelliği, onu, anlatım olanakları daha geniş olmasına karşın görmeden üstün kılmıştır. Sesin güçlü duygulanımları etkileme özelliği ile insanın kendi hislerini hissettirebilmesi ve karşısındaki varlıkta güçlü duygulanımlar uyandırabilmesi mümkün olur. Rousseau bu hususta vurgu üzerinde önemle durur. Çünkü sesli dilde güçlü duygulanımları etkileyen esasında vurgudur. Vurgu, duyduğumuz şeyi hissetmemizi sağlar (Rousseau, 2017, s. 5). Böylece gereksinimlerden değil fakat güçlü duygulanımlardan doğan ilk dillerin basit ve kurallı olması düşünülemez, daha ziyade şarkı biçiminde söylenen ve güçlü duygulanımları etkileyen diller olmalıdır bunlar.

⁷Rousseau doğal felaketlerin, henüz insan toplumsallaşmamışken ve kendi kendini yok etmeye başlamamışken doğal dengeyi korumak ve sistemin kendisini sürdürebilmesi için gerçekleşen hadiseler olduğunu öne sürer. İnsanın toplumsallaşmasıyla birlikte bu felaketlerin azaldığını belirtir. (Bkz. *Deneme*, sf. 49 vd.) Bu düşüncelerin Malthusçuluğun kaba bir öncülü olduğu söylenebilir.

Rousseau vardığı bu mantıksal sonucun ardından, bu sonuçla bağlantılı olarak ilk dillerin mecazlı olduğu ve gerçek anlamın daha sonradan oluştuğu çıkarımında bulunur:

Başkalarıyla karşılaşan bir vahşi ilk başta korkar. Korkusu nedeniyle karşısındakiler ona kendisinden daha büyük ve güçlü görünürler; dolayısıyla vahşi, onlara *dev* adını verecektir. Ama birçok deneyimden sonra, bu sözde devlerin kendisinden ne daha büyük ne de daha güçlü olduklarını gördüğünde boylarının dev sözcüğünün taşıdığı düşünceye hiç uymadığını görecektir. O zaman onlara ve kendisine uygun başka bir ortak sözcük bulacak, örneğin onlara *insan* adını verecek ve *dev* sözcüğünü yanlış anında kendisini etkilemiş olan bu gerçek dışı nesneye bırakacaktır. Güçlü gözlerimizi büyülediğinde ve bize sunduğu ilk düşünce hakikat düşüncesi olmadığında, mecazlı sözcük asıl addan daha önce işte böyle doğar (Rousseau, 2017, s. 11-12).

Buradaki incelikli düşünceyi dikkatle ele almalıyız. Çünkü aceleci bir tavırdaki saf bir Platonculuğa düşme tehlikesi söz konusudur. Eğer güçlü duygulanımların etkisi altında karşılaşılan varlığa dev adı veriliyorsa ve duygulanımların etkisi ortadan kalktıktan sonra bu varlıkların kişinin kendisinden farklı olmadıklarının anlaşılmasıyla onlara insan adı veriliyorsa bu durum sanki dev ve insan kelimelerinin kendinde bir anlamları olduğu yanlışını doğurabilir. Ve hatta, mecazdan esas anlama, sanki esas anlam mecaz kullanılırken bile hep oradaymış ve keşfedilmeyi bekliyormuş gibi bir geçişin olduğu düşünülebilir. Halbuki Rousseau'nun ortaya attığı ve ilk verdiği izlenimden çok daha ciddiye alınması gereken fikir şunu anlatır. Burada kişi, ayırım ve özdeşlik ilişkilerinin farkındadır. Güçlü duygulanımların etkisi ile kendi ile özdeş olarak algılamadığı başka varlığı tanımlamak için ona bir isim verir; örneğin dev der. Dev ifadesi bu andan itibaren de vahşinin kendisi gibi olmayan, kendisinden daha güçlü ve daha büyük varlıkların ismi halini alır. Burada diğer varlığın gerçekten daha güçlü ya da daha büyük olmasına lüzum yoktur, vahşi onu böyle algılar ve algılanan ayırım, ona bir isimlendirme yapma zorunluluğu hissettirir. Bu noktadan sonra vahşi, diğer varlığın ne kendinden daha büyük ve ne de daha güçlü olduğunu deneyimlediğinde, yani güçlü duygulanımların etkisi ortadan kalktığında, başta fark edilen ve isimlendirmeyi zorunlu kılan ayırım da ortadan kalkar ve şimdi özdeşliğin fark edilmesi söz konusu olur. Böylece vahşi, artık, diğer varlığı dev olarak adlandırmaz. Çünkü dev kelimesi onun için, kendisinden daha güçlü ve daha büyük varlıkları anlatan bir kelimedir ve bu varlık bu tanıma uymaz. Ve şimdi ona başka bir isim verir, örneğin insan der. Dolayısıyla dev kelimesi artık, baştaki güçlü duygulanımları uyandıran şeyler için kullanılan bir eğretileme halini alırken, esas anlam yani özdeşliğe dayanan anlam mecazdan türemiş olur. Sonuç olarak bu noktada Rousseau, bir çeşit Platonculuğa düşmez, aksine keskin bir nominalist tavır

içerisindedir. Anlamın kelimeye içkin bir şey olduğu noktasında değildir, anlam ayırımı ve özdeşliğin öncelik sonralık ilişkisinde kurulur.

Böylece ilk diller güçlü duygulanımların etkisi altında, kişinin hislerini anlatmak ve karşısındakinde bir his uyandırma gayesiyle ortaya çıkan, vurgunun esas olduğu dillerdir. Bu noktada insan henüz eklemelere gerek duymaz. Eklemeler anlatım için bir sınırlamadır çünkü ses ve vurgu sonsuz sayıdadır; çığlık ve sızlanma gibi en canlı ünlemler gırtlaktan çıkan basit, eklemelenmemiş seslerden oluşur. Bütün bunlar Rousseau'yu ilk dillerin şarkı formunda olabileceği sonucuna götürür, bu insanlar konuşmak yerine şarkı söyleyeceklerdir (Rousseau, 2017, s. 12-13). Kelimelerin oluşumu da bu bağlamda ele alınır; kök sözcüklerin büyük çoğunluğu ya güçlü duyguların vurgulanmasından ya da duyumsanabilir nesnelere kaynaklanan yansıma seslerden oluşmuştur (Rousseau, 2017, s. 13). Burada şu noktanın önemine dikkat çekebiliriz. İlk diller vurgunun temel olduğu ve şarkı biçiminde ifade edilen diller ise anlatım olanağı güçlü fakat kesinlikten yoksun diller olmalıdırlar. Bu biçimdeki bir dil, henüz uzlaşma dayanmayan bir dil olduğundan toplumsal hayatı kolaylaştıracak bir dil olamaz. Fakat insanlar doğal felaketlerin ve iklimin etkisiyle bir araya geldikten sonra, tarım ve ticaret gibi tarihsel olguların sonucu olarak dile, ilk ortaya çıkma nedeninden daha farklı sebeplerden dolayı ihtiyaç duydular. Her gün birlikte, iç içe yaşayan topluluklarda kendi hislerini karşındakine hissettirmek, yani sırf empati düzeyinde bir iletişim artık pratik olmaktan uzaktır. Şarkılı dil, bütün belirsizlikleriyle birlikte gündelik yaşamda ihtiyaç duyulan basitliği ve hızı sağlayamaz. Uzlaşım, şarkıdaki karşılıklı anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için ortaya çıkar; dili yoksunlaştırır fakat açıklık ve kesinlik sağlar. Gerçekten, Rousseau'nun da belirttiği gibi aydınlanmanın yayıldığı ölçüde dil güçlü duygulanımlardan, dolayısıyla da vurgulardan arındırılır⁸, fikri ortaya koyar, kalbe değil akla konuşur (Rousseau, 2017, s. 17), hissedilmek değil anlaşılma ister.

Böylece yukarıda ortaya atılan ikinci soru da, yani dillerin nasıl yayıldığı ya da yerleştiği sorusu da bu minval üzerinde cevap bulur. Rousseau, gereksinim ilkesine bağlı kalarak, doğal durumda insanın yerleşik ve kurallı bir dili geliştirmesinin herhangi bir nedeni olmayacağı noktasındayken insanlar, çeşitli nedenlerden dolayı bir araya geldiklerinde dilin, bir bütün olarak türün hayatta kalabilmesi için zorunluluk olarak

⁸ Rousseau modern dillerin vurgu yoksunluğunu şöyle belirtir: "Dilimizde vurgular olduğunu sanıyorsunuz ama hiç yok: bizim sözde vurgularımız sadece ünlüler ve nicelik göstergeleri; bunlar hiçbir ses çeşitliliğini belirlemezler. Bu vurguların ya eşitsiz zaman aralıklarıyla, ya da eklemeli seslerin çeşitliliğini sağlayan, dudaklardaki, dildeki ya da damaktaki değişikliklerle olması, hiçbirinin, tek tek seslerin çeşitliliğini sağlayan hançeredeki değişikliklerle olmaması, bunun kanıtıdır (Deneme, sf. 27-29)

geliştiği fikrini savunur. Rousseau bu farkı Kuzey ve Güney dillerinin oluşumu bölümlerinde inceler. Özellikle kuzeyli toplumlardaki doğanın çetin şartları insanda, dili doğal duygulanımları belirtmek için değil fakat varlığını sürdürmek için gerekli kılmıştır.

[...]Mutlu yaşamayı düşünmekten önce yaşamayı düşünmek gerekiyordu. Karşılıklı gereksinim insanları duygudan daha iyi bir biçimde bir araya getirirken toplum ancak insan becerisiyle oluştu; sürekli yok olma tehlikesi jest diliyle sınırlanmaya izin vermiyordu, onlarda ilk söz de *beni sevin* değil *bana yardım edindi*. (Rousseau, 2017, s. 52)

Böylece hem toplumsallaşma hem de toplumsallaşmanın bir ürünü olarak yerleşik dil, hayatta kalma mücadelesinin yani Rousseau'nun kavramsallaştırdığı biçimiyle *ben-sevgisinin* sonucu olarak ortaya çıktı. Güçlü duygulanımları belirten vurgulu dil, daha ziyade *merhamet* kavramı üzerinde temellenir. Çünkü karşısındakine kendini hissettirmeye çalışan insanda, onun kendisini anlayabileceğine olan inanç ve bu anlayışın sonucunda da kendisine karşı oluşan empatiyle birlikte bir merhamet söz konusu olacaktır. Bu noktada *yetkinleşebilme* ilkesine ihtiyaç duymayacaktır insan. Çünkü onu daha iyi olmaya, mevcut dilsel yapıyı geliştirmeye itecek bir zorunluluk görünmez. Oysaki *ben-sevgisinden* türeyen ve insanın kendi varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan dil *yetkinleşebilme* yetisine sıkı sıkıya bağlıdır. O, bu özelliğini ne kadar geliştirebilirse varlığını sürdürme hususunda da o kadar başarılı olacaktır.

Sonuç

Rousseau'nun dil üzerine düşünceleri, yukarıda gösterilmeye çalışıldığı gibi onun aydınlanmacı düşüncesiyle tutarlılık içerisindedir. Bu bağlamda Rousseau yöntem olarak iki koşula sıkı sıkıya bağlıdır; ilki tarihin ilkelden moderne doğru geliştiği fikri ve ikincisi ise bu gelişimin altında yatan muharrik nedenin gereklilik olduğu düşüncesidir. Burada ilerleyen tarih anlayışı ile Rousseau'nun modernleşmeye olumsuzluk atfetmesi arasında bir çelişki söz konusu değildir çünkü Rousseau, aydınlanma felsefesinin temel düsturu olan ilerlemeci tarih anlayışını kabul etmekle birlikte o yalnızca bu durumun istenilir bir durum olup olmadığı noktasından diğerlerinden ayrılır. Fakat bu ayrılış, problemleri ele alma biçiminde onun aydınlanmacı bakış açısına tesirde bulunmaz.

Rousseau'nun tarihselci yaklaşımı, yukarıda bahsedildiği gibi, bilimsel bir yaklaşım değildir. O, bu noktada, verilerden ziyade mantığa yaslanır. Bu da aydınlanmacı düşüncenin tipik bir örneğidir diyebiliriz. Mantıksal yaklaşım, yani bir şeyin “öyle olması gerekliliği” Rousseau'ya doğa durumundaki insanın koşullarını inceleme imkanı verir ve bu zemin

üzerinden dillerin kökenini ve yayılışını “gereklilik” temelinde inceler. Diğer yandan Rousseau “gereklilik” kavramını içi boş bir biçimde kullanmaz, aksine gereklilik *ben-sevgisi* kavramıyla ilişkilendirilir. Buna göre insanın *ben-sevgisinden* kaynaklı var olma güdüsü, varlığını tehdit eden koşullar karşısında insanın yeni yollar bulması *gerekliliğini* doğurur. Bu gereklilik ise insanın sahip olduğu *yetkinleşebilme yetisi* ile birlikte, insanın varlığını sürdürebilecek yetenekleri geliştirebilmesini sağlar. Dil konusu da bu bağlamda ele alınır.

Rousseau’ya göre ilk diller güçlü duygulanımlardan ortaya çıkar, burada amaç insanın, başkalarında uyandırmak istediği etkidir. Böylesi bir dilde esas olan şey vurgudur, dolayısıyla bu dillerin formu şarkı biçiminde olmalıdır. Ancak güçlü duygulanımlara dayalı dilin geliştirilmesi için Rousseau, bir gereklilik görmez. Söz konusu dil, birbirlerinden izole biçimde yaşayan insanların dilidir. Buna karşın doğal felaketler vs. gibi çeşitli nedenlerle bir araya gelen insan toplulukları, varlıklarını korumak ve sürdürebilmek için dile ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple, vurguyu temel alan dilin ilk biçimi, pratik olmaktan bir hayli uzaktır ve modern dilleri oluşturan gereklilik de bu zeminde ortaya çıkar. Bütün bu açıklamaların sonucu olarak Rousseau’nun dil üzerine olan düşünceleri, kendi içinde eleştiriye açık olmakla birlikte, onun düşünce sisteminin bütünüyle, son derece tutarlılık gösterdiğini söyleyebiliriz.

Kaynakça

Rouessau, J. J. (2009). *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, Çev. Yaşar Avunç, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Rouessau, J. J. (2010). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*, Çev. R. Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları

Rouessau, J. J. (2017) *Melodi ve Müziksel Taklit İle İlişki İçinde Dillerin Kökeni Üstüne Deneme*, Çev. Ömer Albayrak, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Thomas, P. (2009) Among Prelates and Primates: From Darwin to Rousseau: In Memory of Robert Wokler, *Political Theory*, Vol. 37, No. 4, 455-481.